

Waar het nu op aankomt

Een toelichting op de open brief van januari 2021 aan de synode van de PKN¹

In de open brief die in januari jongstleden door tien ondertekenaars naar de synode van de Protestantse Kerk in Nederland is gestuurd, wordt een appel gedaan: Synodeleden spreek! Zeg wat nu gezegd moet worden! Zeg dat deze aarde bedreigd wordt door ons doen en (na)laten! Wijs een weg!

Niemand beweerde natuurlijk dat dat onbelangrijk was, maar we misten het besef van urgentie. Het stond op de kerkelijke agenda's niet bovenaan, als het er al op stond. Het ontbrak opvallend en pijnlijk in de kerkelijke bladen (*Petrus, Woord en Weg*). Het ging daarin veel over diaconaat, samenleven, geloven in deze tijd. Veel *human interest*, weinig over de planeet aarde. Vandaar.

De titel van dit artikel ontleen ik aan Paulus: 'En ik bid dat uw liefde blijft groeien door inzicht en fijnzinnigheid, zodat u kunt onderscheiden waar het op aankomt' (Filippenzen 1:9-10a). In het Grieks staat daar een participium: *ta diaferonta*, een woord dat Paulus nog een keer gebruikt, en wel in Romeinen 2:18, over zijn Joodse broeders en zusters die zogenaamd zo goed weten 'waar het op aankomt'.

Hol en bol

Waar komt het op aan? Paulus is in Filippenzen duidelijk. Alles wat hem vroeger van waarde leek, is hij als verlies gaan beschouwen 'omwille van Christus' (3:7). Dat is waar het op aankomt: 'Christus kennen en de kracht van zijn opstanding ervaren' (3:10).

Is dat het hele antwoord? Nee en ja.

Nee, *dat is niet het hele antwoord*, want hij kan de vraag naar de *diaferonta* ook beantwoorden met ethische richtlijnen. Als Paulus hier over de *diaferonta* spreekt, volgt daarop direct iets over 'de vruchten van de gerechtigheid'.

Ja, *dat is wel het hele antwoord*, want als

Paulus over de ethiek gaat spreken *ontvouwt* hij alleen maar de boodschap van Christus: in die boodschap ligt de oproep tot bekering besloten. Dat zal op weinig tegenspraak stuiten. Het is het theologisch abc van de protestantse geloofsleer: de opgave komt met de gave mee, de imperatief met de indicatief. 'Hol en bol' zei professor Hasselaar altijd. Daarbij mag het primaat van de gave, van de indicatief, onderstreept worden. Maar het kan hier misgaan. Ook in de orthodoxie. In Hitler-Duitsland waren er vele dominees die elke zondag preekten over de kernnoties van de kerk. Over geloof en genade. Goed Luthers, goed orthodox. Ze kregen geen last van de Gestapo. Dat mocht je allemaal zeggen. Het was blijkbaar niet bedreigend voor de Führer. In het Zuid-Afrika van de apartheid waren er vele rechtzinnige voorgangers die elke zondag 'volgens Schrift en Belijdenis' preekten. *Sola Scriptura, sola fide, sola gratia*. In hun kerk. *Slegs vir blankes*.

In ons land zijn er vele predikanten die zondag aan zondag de Bijbel uitleggen, de mensen troosten en bemoedigen, hen ook oproepen om volgens de geboden van God te leven, maar nooit bedenken, laat staan benoemen, dat dat ook te maken heeft met stijgend zeewater en stervende insecten. Zo mis kan het gaan als het heil in Christus niet *ontvouwd* wordt, niet concreet wordt in het leven van alle dag. Als niet benoemd wordt waar het op aankomt.

Groteske vergelijkingen?

Deze vergelijkingen zullen wel de nodige ergernis

Als je huis in brand staat, moet je niet beginnen over de houtmalm in de trap en de lekkende riolering, maar rennen om te blussen. Dat is het *Gebot der Stunde*.

oproepen, zeker die met het nazisme. Dat is toch cliché! Nazipraktijken zijn toch niet te vergelijken met een hedonistische levenswijze, hoe kritisch je daar ook naar kijkt mag! Ik ontken de verschillen niet, ik zie ze op twee punten. De *intentie* van het nazisme was vele malen duivelser dan die van onze moderne genotscultuur. Maar het *effect* van onze welvaartssamenleving op onze planeet is vele malen groter dan dat van het nationaalsocialisme. Wat Hitler ook verwoest heeft, niet de ecosfeer van onze planeet. Dat is ons aan het lukken. Als deze vergelijking niet opgaat, dan vooral omdat wij in ons vernietigend consumptisme veel effectiever zijn dan de nazi's in hun barbarij. Dat is bepaald geen cliché.

Waarom duurzaamheid bovenaan?

Toch is het lastig om nader te benoemen waar het op aankomt in de concreetheid van ons bestaan. Waar komt het eigenlijk *niet* op aan? Enig mededogen met synodeleden heb ik wel. Er moet nagedacht worden over secularisatie en kerkverlating, over doop en avondmaal, over diaconaat en zending, over kerklied en kerkmuziek, over de beschermwaardigheid van het leven (abortus, euthanasie), over de vragen van m/v/x (gender). En natuurlijk over de kerk in coronatijd. Enzoverder enzovoort. En dan dus ook over duurzaamheid. En waarom zou dat laatste thema bovenaan de agenda van de kerk moeten staan? Zijn er ook in de kerk niet vele lobby's die roepen dat hun item het ALLERBELANGRIJKSTE is? Op de vraag: Waarom duurzaamheid bovenaan? zoek ik in dit artikel een antwoord. Daar is wel iets over te zeggen: het thema duurzaamheid raakt de kernbelijdenis van de kerk over God de Vader die de Schepper is, God de Zoon die de Verlosser is en God de Geest die de vernieuwer is. Handelen dat Gods aarde afbreekt, staat haaks op die belijdenis. Maar ik voel dat ik er hiermee nog niet ben. Ook het diaconaat kan volgens deze lijn bovenaan de agenda komen. Zijn ook abortus en euthanasie geen zaken van leven of dood? Zijn ook het kerklied, het avondmaal en

de kerkverlating geen onderwerpen die prioriteit vragen? Reikt de samenleving ons de thema's van racisme en gendergelijkheid niet aan als urgente thema's? Het is duidelijk dat het niet gaat om of/of. Alles hangt met alles samen. Het gaat erom dat gelovige mensen vanuit de ervaring van Gods liefde in Jezus Christus zoeken naar Gods wil voor zichzelf, voor hun medemens, voor alles wat leeft, dier en plant inclusief. Om het haaks op het moderne levensgevoel te zeggen: onze autonomie moet onderworpen worden aan en ingebed in de wil van God. Het is een ongelukkige stammenstrijd in de kerk geworden: je vecht tegen de huidige Nederlandse praktijken van abortus en euthanasie en *dus* heb je weinig op met de strijders voor duurzaamheid. Of je gaat voor een leefbare aarde en *dus* zie je pro-life-vechters als mensen van de achterhoede. Die logica is vanuit de christelijke theologie niet te verdedigen. Het gaat er om het hele leven te leven voor het aangezicht van God en tot in de kleinste dingen de wil van God te zoeken. Mij spreekt in dat opzicht het orthodoxe jodendom sterk aan. Het kan legalistisch worden, maar er ligt wel een hartstocht achter om het hele leven onder het gezag van God te brengen en ons hele bestaan aan Hem toe te wijden. Duidelijk, het is geen of/of. Maar de agenda van de synode kan maar een beperkt aantal punten bevatten. Waarom moet duurzaamheid dan bovenaan?

Drie antwoorden

1. Volgens Brecht komt het *Fressen* eerst en dan pas de *Moral*. En volgens mij ook de *Religion*. Het is de wijsheid van het Leger des Heils: bed, bad en brood gaan voorop. Niet in rangorde, wel in volgorde. Vele rapporten zeggen ons dat we niet veel tijd meer hebben om de opwarming van de aarde te beperken en de zeespiegelstijging tegen te gaan. Dat zijn geen abstracte thema's, maar ze hebben te maken met de leefruimte van de bewoners van de laaggelegen delen van deze aarde en de toekomstmogelijkheden van onze kleinkinderen. Als je huis in brand staat, moet je niet beginnen over de houtmalm in de

¹ Voor de open brief, zie <https://www.groenekerken.nl/open-brief-aan-de-pkn/> Ik dank de medeondertekenaars van de open brief, Bert de Leede, Koos van Noppen en Jacques Schenderling voor hun kritische opmerkingen bij het concept-artikel.

Met de auto naar de kerk rijden (als we anders kunnen) en daar voor de schepping bidden, is hypocriet.

trap en de lekkende riolering, maar rennen om te blussen. Dat is het *Gebot der Stunde*. Het is een zeer praktische benadering van de agenda van kabinet en synode, maar ze lijkt me te verdedigen. De Geest leidt de gelovigen naar 'de volle waarheid' (Johannes 16:12) en die waarheid is niet docetisch, puur 'geestelijk', on-aards, en moet dus verband houden met de wetenschappelijke rapporten over de toestand van deze aarde. Ook al valt de leiding van de Geest nooit samen met het advies van deskundigen.

2. Ik denk dat er geen thema is dat dieper ingrijpt in ons leven, gemeenschappelijk en individueel, dan dat van de duurzaamheid. Wij nemen dagelijks beslissingen over onze levensstijl en de meeste onbewust. Eten we vlees of vleesvervangers? Iets met minimale of maximale verpakking? Gaan we op de fiets of met de auto naar de winkel? En naar welke winkel? Dragen we bij een kamertemperatuur van eenentwintig graden een shirt of met achttien graden een trui? En waar en door wie is dat shirt gemaakt? Gaan we vliegen naar onze vakantiebestemming of fietsen? Kiezen we voor muurisolatie of een nieuw bankstel? Misschien is bekering op deze punten wel het lastigste. Eén keer in ons leven bekeerd worden, willen we wel, maar alle dagen zoeken naar de wil van God is nog een ander verhaal. Maar met de auto naar de kerk rijden (als we anders kunnen) en daar voor de schepping bidden, is hypocriet.

Bekering gaat over het hele leven. Maar het woord zoekt de plek op waar het de meeste pijn doet. Daar zitten de afgoden. Daar zijn mensen gebonden. In het appel om duurzaam te leven mag het niet gaan om zure zuinigheid omdat er voor de komende generaties nog wat moet overblijven. Het gaat om bevrijding van de machten. Jezus' woord tot de rijke jongeman om

alles weg te geven is geen fondsenwerving voor de armen, maar een boodschap van bevrijding voor de rijken. 'Want de wortel van alle kwaad is geldzucht' (1 Timoteüs 6:10) en 'hebzucht is afgoderij' (Kolossenzen 3:5). Dat is de bijdrage van de kerk aan het duurzaamheidsdebat: ze leeft uit de vrolijke wetenschap dat Jezus Heer is en bevrijdt 'van dienst aan vreemde machten' (Gezang 326 LvdK).

3. Dit thema staat op achterstand. Over doop en avondmaal praten we al eeuwen, over abortus heeft de kerk, in aansluiting aan het jodendom, al sinds haar ontstaan een visie, het diaconaat zit in de haarvaten van de kerk, maar het nadenken over duurzaamheid is betrekkelijk nieuw. We moeten ons nog eigen maken dat het een wezenlijk thema is en niet losstaat van het belijden van de kerk. Zo lijkt het wel. Voor de buitenwacht en voor de binnenwacht.

De open brief kreeg in de media enige aandacht, zelfs op een onverwachte site, die van energieleverancier Essent.² Die heeft ook een groene hoek (altijd goed voor het imago) en dit keer kwam de open brief langs. De inhoud werd er zo in verwoord: 'Volgens de schrijvers van de brief ligt de focus binnen de kerk te veel op de kernwaarden.'

Maar dat is nou precies wat we in de open brief niet bedoelden. De theologie van Essent zal wel zijn: de kerk heeft kernwaarden en daar hoort God bij, geloof, Bijbel en natuurlijk ook naastenliefde. Maar macro-thema's als klimaatverandering, zeespiegelstijging en biodiversiteit zijn een ander hoofdstuk. Die mogen wel eens de aandacht hebben, maar behoren niet tot de kernwaarden van de kerk.

Als men buiten de kerk zo denkt, kan dat komen door progressieve gelovigen die op het evangelie uitgekeken zijn en merken dat de oude

Bij het woord 'moralistisch' denk ik altijd: je noemt het zo, omdat het jouw moraal niet is.

boodschap niet goed meer verkoopt en dan met het duurzaamheidsevangelie als nieuw product de winkel er weer bovenop proberen te helpen. Het kan ook komen door behoudende gelovigen die nooit hebben laten zien dat de kernbelijdenis van de kerk alles te maken heeft met aarde, lucht en water, mens en dier en plant. Behoudende gelovigen die zeggen dat bij progressieve christenen actie los komt te staan van geloof moeten eerst zelf maar laten zien dat ze die twee met elkaar verbonden hebben.

Kansen voor een nieuwe insteek?

In het verleden zijn dappere pogingen gedaan om het thema duurzaamheid in de theologie, in het kerkelijk leven en in het gelovige bestaan binnen te halen. Die zijn maar gedeeltelijk geslaagd. Het Conciliair Proces stelde 'vrede, gerechtigheid en heelheid van de schepping' aan het eind van het vorige millennium aan de orde, maar het tij verliep, althans in Nederland. Waardoor? Dachten we te veel vanuit een activistische hoek, waarin het Koninkrijk van God ons project werd? Was er te weinig aandacht voor de spirituele kant van de zaak, voor de terugreis, om het met Sölle te zeggen? Ik hoop dat we van deze fouten geleerd hebben. Ondanks alles wat ik boven tegen de behoudende gelovigen zeg, blijft het waar: activiteit die het leven redden wil, maar niet weet waar de bronnen van het leven zijn, loopt vast in activisme. Ik heb wel hoop dat we in onze tijd een nieuwe insteek kunnen maken. Trees van Montfoort wijst in *Groene theologie* op Elizabeth Theokritoff die vanuit de spiritualiteit van de oosterse orthodoxie tot een christelijke ecologie komt.³ Eva van Urk-Coster zit met haar promotieonderzoek op een vergelijkbaar spoor.⁴ Ik zie ook in de behoudende sector van onze

kerken wat veranderen. *De Waarheidsvriend* wijdde in september 2019 een heel nummer aan 'Schepping en klimaat', ds. W.A. Zondag van de Gereformeerde Gemeenten in Nederland en Noord-Amerika vroeg zich publiekelijk af of een vliegvakantie moreel verantwoord is⁵ en Tim Hofman, oud-hoogleraar van de Theologische Universiteit van Apeldoorn, spreekt in dit nummer duidelijke taal. De officiële koers van de SGP gaat nog steeds richting ecologische afgrond, maar ook daar zijn er mensen die wakker worden en opstaan.

Moralisme?

Nog een laatste vraag: is het hier bepleite geloof niet heel wettisch en moralistisch? Bij het woord 'moralistisch' denk ik altijd: je noemt het zo, omdat het jouw moraal niet is. Progressieve christenen vinden de seksuele ethiek van de behoudenden moralistisch, conservatieve gelovigen drukken hetzelfde label op het duurzaamheidsdenken van de anderen.

We zullen elkaar de vrijheid niet ontnemen om verschillende keuzes te maken. 'Alles is mij toegestaan', zei men in Korinte (1 Korintiërs 6:12). Paulus ontkent het niet, maar voegt er iets aan toe: 'Maar niet alles is goed voor u'. En: 'ik mag me door niets laten beheersen'. Inderdaad, alles is mij toegestaan, ook vliegvakanties en jacuzzi's. Als mijn ecologische voetafdruk maar onder de 1,7 hectare blijft.⁶ Want dat heeft te maken met eerlijk delen, artikel 2 van de Grondwet van het koninkrijk der hemelen. Nog een praktische hint: reken het even door voor u die jacuzzi aanschafft.

Sam Janse is Bijbelwetenschapper en woont in Ameide.

Mailadres: sjanse@xs4all.nl

² <https://www.essent.nl/overessent/duurzaamheid-nieuws/index.html/kerk-moet-duurzaamheid-snel-hoog-op-agenda-zetten/#> (geraadpleegd 30-04-2021).

³ Middelburg 2019, 232-252.

⁴ Zie haar bijdrage in S. Janse e.a., *Eenvoudig leven* (Utrecht 2021) 22-23.

⁵ Jan van Reenen, 'Klimaat niet gediend met vliegvakantie', *RD* 15 maart 2021.

⁶ <https://www.wwf.nl/kom-in-actie/voetafdruktest> (geraadpleegd 30-04-2021).